

УДК: 355.45

DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2021-2-72/84-89>

Попельський М. І.

(0000-0002-2425-756X)

Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ

Погляди щодо організації національного спротиву з урахуванням вимог Закону України “Про основи національного спротиву”

Резюме. У статті розглянуто складові національного спротиву, погляди на формування нового окремого роду сил Збройних Сил України – Сил територіальної оборони Збройних Сил України. Запропоновано потребу в подальшому удосконаленні та розвитку організаційно-штатної структури військових частин (підрозділів) Сил територіальної оборони, опрацювання та внесення змін в нормативно-правову базу, керівні документи.

Ключові слова: національний спротив; рух опору; територіальна оборона України; організаційно-штатна структура частин та підрозділів територіальної оборони; добровольче формування територіальних громад.

Постановка проблеми. Аналіз локальних війн і збройних конфліктів останнього десятиріччя свідчить про те, що поряд з безпосереднім застосуванням сил військової організації, держави активно проводять комплексне застосування за єдиним замислом і планом сил спеціальних операцій, формувань збройної опозиції та інших незаконно утворених антидержавних озброєних формувань.

Основною метою діяльності цих формувань є забезпечення в стислі строки підриву економічного, політичного, воєнного і морального потенціалів держави, істотного впливу противника на хід та результати як перших операцій, так і війни (конфлікту) загалом. До того ж об'єктами особливої уваги стають підприємства військово-промислового комплексу, об'єкти на комунікаціях, електростанції, водосховища та інші важливі державні та військові об'єкти. Підтвердженням цьому стали воєнні конфлікти в Перській затоці, на Балканах, в Центральній Азії.

Отже, в особливий період значна увага має приділятися утриманню території держави, забезпеченню спроможності підприємств, у визначені строки в необхідній кількості забезпечити потребу складових Сил оборони всім необхідним для відбиття агресії, розміщенням військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць, сприянню підготовки та виконанню завдань національного спротиву, створенню добровольчих формувань територіальних громад [1], які будуть здійснюватися органами державної влади та місцевого самоврядування при активній участі частин (підрозділів) Сил

територіальної оборони Збройних Сил України, Національної Гвардії України, Національної поліції України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони України, центральних органів виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

З набранням чинності та подальшим введенням у дію Закону України “Про основи національного спротиву” збільшується обсяг завдань, які виконують військові частини та підрозділи територіальної оборони. Державні органи влади та місцевого самоврядування набувають нових повноважень з питань підготовки та виконання завдань національного спротиву в мирний час та в особливий період.

Зважаючи на нестабільну і недоброзичливу зовнішньополітичну, економічну, соціальну, інформаційну обстановку навколо України виникає об'єктивна потреба подальшого удосконалення організаційно-штатної структури частин (підрозділів) територіальної оборони, пошуку ефективних методів їх застосування, враховуючи обстановку, яка склалася на сьогодні, удосконалення заходів щодо планування і ведення територіальної оборони.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Слід зазначити, що протягом останніх років в Україні питанням територіальної оборони приділяється значна увага, свідченням чого є перелік основних нормативно-правових актів, прийнятих в Україні, що регламентують діяльність

центральної влади в особливий період та під час виконання завдань територіальної оборони.

Визначенню складу сил і засобів, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, порядку їх формування, підготовки, зокрема і бойового злагодження, всебічного забезпечення, застосування їх за призначенням, основам взаємодії присвячено багато вітчизняних і зарубіжних видань [5, 7, 10, 11], у яких викладені принципи, вимоги, умови, мобілізаційні, організаційні, економічні можливості підготовки і здійснення територіальної оборони, погляди авторів на невирішені проблеми, аналізуються прорахунки і позитивні моменти минулого і сучасного досвіду, наводяться різноманітні напрями і шляхи його вирішення.

З набранням чинності та подальшим введенням в дію Закону України “Про основи національного спротиву” виникають питання щодо внесення змін до законодавчих актів, опрацювання положень про Командування Сил територіальної оборони, регіональні органи військового управління Сил територіальної оборони, визначення ролі та місця Сил територіальної оборони Збройних Сил України в загальній системі оборони України, їх складу та організаційно-штатної структури військових частин (підрозділів) територіальної оборони, місць їх розміщення та питання всебічного забезпечення Сил територіальної оборони Збройних Сил України, узагальнення порядку виконання завдань територіальної оборони у взаємодії з іншими складовими Сил безпеки та сил оборони держави, інші питання, які потребують негайного вирішення.

Ці питання нові та потребують наукового підходу та вирішення.

Мета статті – аналіз складових національного спротиву, обґрунтування пропозицій щодо удосконалення організаційно-штатної структури військових частин (підрозділів) територіальної оборони Збройних Сил України, порядку формування добровільних формувань територіальних громад та їх застосування під час планування і ведення територіальної оборони у взаємодії з іншими складовими сектору безпеки і оборони держави.

Виклад основного матеріалу. Аналіз досвіду виконання завдань територіальної оборони у 2014–2019 роках свідчить, що на ефективність їх виконання істотно впливала ціла низка факторів політичного, воєнного,

економічного, організаційного, соціального, нормативно-правового, морально-психологічного та інформаційного характеру, обумовлених поглядами на підготовку і ведення територіальної оборони, можливостями вірогідного противника, своїх військ (сил), рівня розвитку економіки держав і збройних сил протидіючих сторін, рівня морально-психологічного стану військ (сил) територіальної оборони і населення країни (регіону), станом інфраструктури, рівнем підготовки держави до оборони, у тому числі, і станом підготовки території держави до оборони та її оперативного обладнання тощо.

Актуальність сучасних гібридних викликів і загроз, насамперед таких, як триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України, анексія окремих територій нашої держави, збройні чи незбройні провокації спонукають до пошуку консолідованих заходів щодо забезпечення незалежності та територіальної цілісності нашої держави. Одним з ефективних механізмів підтримання на належному рівні обороноздатності держави є система територіальної оборони України, яка включає в себе комплекс загальнодержавних воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в особливий період на всій території України або в окремих її місцевостях, крім зон (районів) проведення бойових дій [5].

У Законі України “Про основи національного спротиву” визначено, що складовими національного спротиву є територіальна оборона, рух опору та підготовка громадян України до національного спротиву, тобто: національний спротив – комплекс заходів, які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсічі агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України [1].

Для залучення громадян до відповідних дій із захисту суверенітету і територіальної цілісності держави під час їх ведення, необхідно в мирний час організувати систему відбору та навчання громадян до майбутніх дій у складі підрозділів – добровільних формувань територіальних громад, тобто створити систему зарахування зі складу залишків вільних мобілізаційних ресурсів громадян України, які знаходяться на обліку в територіальних центрах комплектування та

соціальної підтримки, які за станом здоров'я, з інших причин, визначених у керівних документах, не можуть бути призваними під час мобілізації, але можуть бути зараховані до складу добровольчих формувань територіальних громад за їх бажанням.

Отже, Положення про добровольчі формування територіальних громад, а також визначення порядку їх обліку територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки потребує опрацювання.

Для комплектування органів військового управління, військових частин, підрозділів Сил територіальної оборони Збройних Сил України призначений територіальний резерв, якій включає резервістів і військовозобов'язаних та здійснюється в особливий період. Водночас потребує уточнення порядок їх комплектування, терміни подачі мобілізаційних ресурсів та порядок формування підрозділів і добровольчих формувань територіальних громад.

Потребує вирішення питання підготовки громадян України до національного спротиву, тобто сприянню обороні України. Якщо в минулому підготовка здійснювалася в загальній системі підготовки допризовної молоді до служби в збройних силах, та за час існування незалежної України цим питанням приділялося мало уваги (у школах предмет військова підготовка та наявна матеріальна база в класах була знищена, заняття з матеріальної частини не проводилося, в кращому разі все зводилося до викладання предмету захист Батьківщини, зв'язок зі Збройними Силами України був забутий).

Заняття з військовозобов'язаними, які були в мирний час приписані до військових частин, через брак коштів увійшли в минуле.

Події на сході та півдні України в нашій дні диктують необхідність формувати свідому, вмотивовану та фізично підготовлену молодь, яка зможе відстоювати національні інтереси, і якщо треба, то й зі зброєю в руках. Як відомо, мотиваційний набір людина не отримує з народженням, він формується впродовж її життя. Для цього відповідна політика держави має бути спрямована на цільове мотивування співгромадян до співпраці з органами державної безпеки та іншими державними установами. Під час реалізації спеціальних програм молодь слід залучати до вивчення історії та культури України, подвигів борців за її незалежність, суверенітет та територіальну цілісність; до фізичних тренувань; до занять з вогневої,

парашутної, автомобільної підготовки тощо. Заходи з національно-патріотичного виховання необхідно проводити у закладах загальної середньої, спеціалізованої позашкільної освіти, музеях, бібліотеках, клубах та інших закладах культури.

Нині одним із таких заходів є Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра "Сокіл" ("Джура"), метою якої є виховання в молодого покоління України патріотизму, національної гідності, високої самосвідомості та активної громадянської позиції, прищеплення навичок здорового способу життя, розвиток духовно багатой та фізично загартованої особистості. Гра проводиться під егідою Міністерства освіти і науки України за сприяння Міністерства оборони України [12]. Пропонується використовувати можливості Товариства сприяння обороні України, головною метою якого є підготовка його членів до суспільно-корисної праці й захисту України [4].

Підготовка молоді передбачає її навчання в освітніх закладах України та в навчальних центрах Збройних Сил України. Звісно, не всі, хто навчався у школах чи пройшов підготовку в гуртках (клубах, секціях), виявлять бажання стати до лав захисників держави. Хтось вступатиме до закладів професійної (професійно-технічної) чи вищої освіти, а хтось захоче пов'язати своє життя зі службою у Збройних Силах України, однак вчасно посіяні зерна патріотизму в юнацьких головах вже почнуть давати сходи.

Відродити патріотичне виховання молоді на прикладах боротьби України за її недоторканість, Революції гідності, героїзму під час проведення антитерористичної операції. Для цього нашій державі доцільно мати удосконалену програму патріотичного виховання молоді та загальновійськової підготовки громадян України, з урахуванням вимог сьогодення, визначитися з відповідальними органами за їх підготовку та здійснення контролю, у найближчий час впровадити в дію.

У новому законі збільшено кількість завдань територіальної оборони, замість п'яти їх визначено аж дванадцять. Новим завданням є *своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості до моменту розгортання в межах такої території угруповання військ (сил) або/чи угруповання об'єднаних сил, призначених для ведення воєнних (бойових) дій*

з відсічі збройній агресії проти України [1]. Раніше задачу щодо оборони території покладалася на визначений комплект сил та засобів зі складу військових частин оперативних командувань в їх зоні відповідальності, які відносилися до основних сил оборони, та в мирній час були укомплектовані до 80-90 % від штату мирного часу. Нині це питання потребує вирішення складом (військ) сил Командування Територіальної оборони.

Якщо раніше посилення та охорона державного кордону покладалася на визначений комплект військових частин, які розміщувалися поблизу кордону та загони Державної прикордонної служби України, то на сьогодні до цих питань залучатимуться військові частини та підрозділи Сил Територіальної оборони Збройних Сил України в своїх зонах відповідальності до моменту розгортання в межах такої території угруповання військ (сил) або/чи угруповання об'єднаних сил, призначених для ведення воєнних (бойових) дій з відсічі збройній агресії проти України, які братимуть участь у посиленні охорони та захисті державного кордону [1].

Крім того, новими завданням територіальної оборони визначена участь у:

участі у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій;

участі у підготовці громадян України до національного спротиву;

участі у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій;

участі у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах;

участі в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника).

Структура існуючих штатів підрозділів територіальної оборони була визначена під задачі, які поклалися на той час для виконання п'яти задач територіальної оборони. З набранням чинності новим Законом України "Про основи національного спротиву" та збільшенням кількості та різноманітності завдань, виникає потреба в негайному перегляді штатів частин (підрозділів) територіальної оборони та внесенні змін в організаційно-штатну структуру бригад (батальйонів) територіальної оборони, збільшення кількості особового складу, переопрацювання табелів до штатів, визначення місць розміщення військових частин

(підрозділів) територіальної оборони, Положень про військові частини (підрозділи) Сил територіальної оборони, з визначенням нових завдань та порядку їх виконання.

Створення нового окремого роду сил Збройних Сил України – Сил територіальної оборони Збройних Сил України [1], дасть змогу більш якісно виконувати завдання територіальної оборони, звільняючи Збройні Сили України від виконання невластивих завдань, що потребує значного збільшення кількості військових частин, і підрозділів територіальної оборони.

Усе це потребує часу та згаджених дій створеного Командування Сил Територіальної оборони з апаратом Головнокомандувача Збройними Силами України та Генерального штабу, структурними підрозділами Міністерства оборони України, органами державної влади та місцевого самоврядування.

Відповідно до вимог Закону для розміщення військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць використовується інфраструктура (фонди) Збройних Сил України, а також інфраструктура (фонди) складових сил безпеки та сил оборони, органів місцевого самоврядування у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

На превелику жаль, протягом тридцяти років вносилися зміни в кількісні показники складу та місць розміщення складових сектору безпеки і оборони. Наявна інфраструктура (фонди) розміщення військових частин та інших складових сил оборони прийшла в негідність через їх скорочення та ліквідацію. Охорона об'єктів здійснювалась неякісно, що призвело до їх знищення, проте їх відновлення буде потребувати значних коштів та часу для відновлення або до нового обладнання військових містечок.

Доцільно звернути увагу на одну зі складових національного спротиву – рух опору.

Рух опору – система воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування, підготовка і підтримка яких здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії проти України [1].

Завданнями руху опору є:

формування осередків руху опору та набуття ними відповідних спроможностей;

перешкоджання діям військ (сил) агресора (противника);

участі у проведенні спеціальних (розвідувальних, інформаційно-психологічних) операцій.

КЕРІВНИЦТВО ВІЙСЬКАМИ (СИЛАМИ) ОБОРОНИ

участь у підготовці громадян України до національного спротиву.

Крім завдань визначених Законом під час захисту та недоторканості Батьківщини від агресору, пропонується виконання таких завдань:

добування розвідувальної інформації; порушення системи управління, комунікацій і зрив військових перевезень противника;

знищення живої сили, військової техніки та матеріальних засобів противника;

протидія використанню противником місцевих ресурсів;

сприяння підрозділам Збройних Сил України (переховування і супроводження на свою територію екіпажів збитих повітряних суден чи військовослужбовців, які втекли з полону);

пропаганда спротиву окупаційній або чинній владі (військам) серед населення;

виявлення баз підготовки, складу, озброєння, районів розташування диверсійно-розвідувальних сил і незаконних озброєних формувань та намірів їх дій;

встановлення бойового складу, стану (положення), можливостей, намірів і характеру

дій військових формувань, що прибули з території агресора;

викриття (дорозвідка) об'єктів (цілей) для ураження, а також визначення результатів ураження;

наведення та цілевказання артилерії (по скупченню сил ворога, його вогневих позиціях тощо);

проведення силових операцій (знищення особового складу (командирів), воєнної техніки та об'єктів ворога, об'єктів інфраструктури тощо).

Слід зазначити, що лише у 2016 році змінами у деякі законодавчі акти було врегульовано на державному рівні питання організації руху опору. Так, Законом України "Про оборону України" заходи з планування та підготовки руху опору включено до складових елементів підготовки держави до оборони, Законом України "Про Збройні Сили України" – функцію щодо організації та ведення руху опору покладено на Збройні Сили України.

Питання організації руху опору потребує подальшого вивчення та наукового обґрунтування.

Для більш наочного сприйняття пропозиції, які наведені в статті, доцільно звести у табл. 1.

Таблиця 1

№	Напрямок застосування	Зміст пропозиції	Відповідальні органи та виконавці
1	Подальший розвиток складових національного спротиву	Опрацювати: Положення про добровольчі формування територіальних громад; визначити порядок їх обліку територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки; визначити робочу групу з напрацювання змін в нормативно-правові акти, підготувати проєкт Положення Про Командування Сил територіальної оборони, визначити функції та завдання, які плануються покласти на частини (підрозділи) Сил територіальної оборони та інші складові Сил оборони держави	Командування Сухопутних військ, Генеральний штаб Збройних Сил України, Міністерство оборони України, органи державної влади та місцевого самоврядування
2	Удосконалення організаційно-штатної структури	Опрацювати штати, таблиці до штатів підрозділів територіальної оборони, зважаючи на завдання територіальної оборони, відповідно до Закону України "Про основи національного спротиву"	Командування Сухопутних військ, Генеральний штаб Збройних Сил України
3	Пошуку і визначення найбільш ефективних загальних типових форм застосування складових національного спротиву	Визначити склад, порядок формування, підготовки складових національного спротиву як у мирний час, так і особливий період. Призначити відповідальні органи військового командування та органи державної влади щодо організації виконання Закону України "Про основи національного спротиву"	Командування Сил спеціальних операцій, Генеральний штаб, Командування Сухопутних військ Збройних Сил України, органи державної влади
4	Підготовка молоді	Вирішити питання підготовки громадян України до національного спротиву. Опрацювати програму підготовки молоді для служби в Збройних Силах України, відновити в школах, вищих навчальних закладах II-III ступенів викладання довійськової підготовки молоді	Міністерство освіти і науки України, Міністерство оборони України, Товариство сприяння оборони України
5	Організація, планування та підготовка руху опору	Опрацювати схему організації руху опору, його складові, відповідальних за його організацію та підготовку, План підготовки руху опору в мирний та воєнний час, розробити проєкт Положення про рух опору	Командування Сил спеціальних операцій, Генеральний штаб ЗС України, органи державної влади

Висновки та напрям подальших досліджень. Зважаючи на погляди, які були запропоновані для врахування під час розгляду складових національного спротиву, опрацювати зміни в нормативно-правові акти, організаційно-штатні структури військових частин (підрозділів) Сил територіальної оборони Збройних Сил України, підготувати проєкт Положення про Командування Сил територіальної оборони, визначити функції та завдання, які плануються покласти на військові частини (підрозділи) територіальної оборони та інші складові сектору безпеки і оборони держави, проєкт Доктрини територіальної оборони, Типового положення про штаб зони (району) територіальної оборони, Положення про добровільчі формування територіальних громад, удосконалити програму патріотичного виховання молоді та загальновійськової підготовки громадян України.

Пропозиції, які надані у статі, можуть бути використані органами: військового управління, державної влади та місцевого самоврядування.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про основи національного спротиву : Закон України від 29.07.2021 р. № 406/2021.
2. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ.
3. Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді : Указ Президента України від 12.06.2015 р. № 334.
5. Положення про територіальну оборону України : Указ Президента України від 23.09.2016 р. № 406/2016. 2016. С. 2. п. 3.
6. Про національну безпеку України : Закон України від 2018 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. ст. 241.
7. Про оборону України : Закон України від 1991 р. № 1932-ХІІ. р. III.
8. Товариство сприяння обороні України (ТСО України) : Статут громадської організації. Київ, 2016. 36 с.
9. Фрунзе М.В. Единая Военная доктрина и Красная Армия. *Военная наука и революция*. (июль-август 1921 г.).
10. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232- XII (зі змінами).
11. Лавніченко О.В., Тробюк В.І. Аналіз підготовки і ведення територіальної оборони. *Університетські наукові записки*. Хмельницький, 2002. № 22. Ч. II.
12. Про затвердження Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру "Сокіл" ("Джура") : наказ Міністра освіти і науки, молоді та спорту України від 43.06.2012 р. № 687.

Стаття надійшла до редакційної колегії 16.08.2021

Views on the organization of national resistance taking into account the requirements of the Law of Ukraine "On the basis of national resistance"

Annotation

Analysis of local wars and armed conflicts of the last decade shows that along with the direct use of military forces, states are actively pursuing a comprehensive plan and plan of special operations forces, armed opposition and other illegally formed anti-state armed groups.

Despite the unstable and hostile foreign policy, economic, social, information situation around Ukraine, there is an objective need to further improve the organizational and staffing structure of units (bases) of territorial defense, finding effective methods of their application, given the current situation, improving measures to planning and conducting territorial defense.

With the entry into force and subsequent entry into force of the Law of Ukraine "On the basis of national resistance" there are questions about amendments to legislation, elaboration of provisions on the Command of the Territorial Defense Forces, regional military authorities of the Territorial Defense Forces. Requires definition: the role of the Territorial Defense Forces of the Armed Forces of Ukraine in the overall defense system of Ukraine, the composition and organizational structure of military units of territorial defense, issues of comprehensive support, the procedure for territorial defense in cooperation with other components of the Security and Defense Forces.

The bodies of can use the suggestions given in the article: military administration, state power and local self-government.

Keywords: national resistance; resistance movement; territorial defense of Ukraine; organizational and staff structure of units and subdivisions of territorial defense; voluntary formation of territorial communities.